

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1943

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ Κ.Υ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (*)

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΠΟΧΗ (1895 ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ)

Και η δεύτερη μετά την 'Επανάσταση ελληνική γενεά εξέλιπε, αφού ελάχιστα πρόσφερε στην εθνική ιστορία, και μάλιστα στις τελευταίες περιόδους της. Μά η τρίτη γενεά κατόρθωσε να ξεπεράση σημαντικά και σε ποσό και σε ποιό τους πατέρες της.

Σταθμός στην όλη ελληνική ιστοριογραφία υπήρξε ο Σπ. Π. Λάμπρος. Πρώτος αυτός κατατοπίστηκε στις επιστημονικές προόδους, που είχαν επιτελεστή κατά τις αρχές και τὰ μέσα του 19. αϊ. στην ιστοριογραφία, και αυτός πρώτος στην 'Ελλάδα εργάστηκε σύμφωνα με αυστηρά επιστημονικές μεθόδους και τις μεταφύτεψε στην πατρίδα μας. Από την άποψη τῶν χρονικῶν πλαισίων, που κινούσαν τὸ ἐνδιαφέρον του, ὁ Λάμπρος συνέχισε τὴ δημιουργημένη ἀπὸ ἐξήντα χρόνια παράδοση και ἐρεύνησε ἐνιαία και ἀδιάσπαστα ὅλη τὴ βυζαντινὴ και νεώτερη ἱστορία, χωρὶς ν' ἀδιαφορῆ και γιὰ τὴν ἀρχαία. Ὁ ὄγκος τοῦ ἔργου, πὺ ἀφῆσε, εἶναι καταπληκτικὸς. Οἱ ἐργασίες του, πὺ μερικὲς εἶνε τόμοι μεγάλοι και ἀκόμη και πολύτομα συγγράματα, προσεγγίζουν τις 900. Οἱ μισὲς περίπου ἀπ' αὐτὲς ἀναφέρονται στὴ νεοελληνικὴ ἱστορία. Ὡστε και μόνο ὡς πρὸς αὐτὸ τὸν κύκλο τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς του παίρνει ἀμέσως πρωτεύουσα θέση ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους. Κυρίως ἀπέδωσε τὴ σημασία πὺ ἀρμοζε στὴν ὑποθεμελίωση τῆς ἱστορίας μας, προσφέροντας ἀφθονες πηγές, και σ' αὐτὸ τὸν τομέα ἐργάστηκε ὅσο κανένας ἄλλος και πρὶν και μετὰ ἀπ' αὐτόν. Στις βιβλιοθήκες και στ' ἀρχεῖα, πὺ κατὰ ἑκατοντάδες ἐπισκέφτηκε, ἀντέγραψε σπουδαιότατα κείμενα, ἐπίσημα ἔγγραφα, χρονικά, φιλολογικὰ ἔργα κ. ἄ., και ὕστερα τὰ δημοσίεψε και σὲ διάφορα περιοδικὰ και σὲ τόμους αὐτοτελεῖς. Ὁ Λάμπρος διαπραγματεύτηκ' ἐπίσης πλῆθος ἀπὸ εἰδικὰ θέματα και διαφώτισε ἀπειρα σημεία τῆς ἱστορίας τῆς τουρκοκρατίας με πρωτοφανῆ ὡς τότε γνώση και χρῆση τῶν

πηγῶν. Γιὰ νὰ παρουσιάση τις ἑκατοντάδες τῶν ἐργασιῶν του ἱδρυσε τὸ 1904 τὸ περιοδικὸ του « Νέος Ἑλληνομνήμων »· μὰ δὲν περιοριζότανε μόνο σ' αὐτό, ἀλλὰ τροφοδοτοῦσε κι' ἄλλα ἑλληνικὰ και ξένα περιοδικὰ κι' ἀκόμα κ' ἐφημερίδες. Πεθαίνοντας ἀφῆσε ὄγκον ὀλόκληρο ἀπὸ κατάλοιπα, πὺ δημοσιεύτηκαν μετὰ τὸ θάνατό του. Ἄλλὰ τὸ ἔργο του δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Και σὰν καθηγητὴς ἐργάστηκε πολὺ γιὰ τὸ ξάπλωμα τῆς ἐρευνας και παρότρυνε τοὺς μαθητὲς του, τοὺς ἀκροατὲς του και ἄλλους ἀκόμη λογίους νὰ γίνουν σκαπανεῖς τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Ἐργάστηκ' ἐπίσης ἐντατικὰ στὸν « Παρνασσό », στὴν « Ἱστορικὴ και Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία » και γενικότερα μέσα στὴν πνευματικὴ κοινωρία τῆς ἐποχῆς. Ὁ καταπληκτικὸς αὐτὸς ἐρευνητὴς και οἰκοδόμος δίστασε νὰ φτάση ὡς τὴ γενικότερη σύνθεση. Τὴ μεγάλη του πολύτομη « Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος » τὴ σταμάτησε στὰ 1453. Και μόνο λίγος πρὶν πεθάνῃ ἐξέφρασε τὴν ἀπόφασή του νὰ γράψῃ και τὴ συνέχεια. Ἡ διδασκαλία του, οἱ προτροπές του και τὸ παράδειγμά του ἐξάσκησαν μεγάλη ἐπίδραση. Ὁ Λάμπρος ὄχι μόνο δημιούργησε μαθητὲς και σχολή, ἀλλὰ και ἐκλείσε μιὰ περίοδο ἐρευνας και μελέτης και ἀνοιξε μιὰ ἄλλη: ἀπ' αὐτόν ἀμέσως ἢ ἔμμεσα ξεκινοῦν ὄλοι οἱ ἐρευνητὲς τῆς ἐποχῆς μετὰ τὸ 1900, κι' ὡς τις μέρες μας εἶναι αἰσθητὴ ἡ ἐπίδρασή του.

Πολὺ μικρότερη εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ συγχρόνου του και συναδέλφου του στὸ Πανεπιστήμιο Π. Καρολίδη, πὺ συνέχισε μᾶλλον τὴ σειρά τῶν γενικότερων ἐργασιῶν και θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ πὺδὲ κάτω.

Στὴν Ἀθήνα ἐξῆσε κ' ἔδρασε σὰν Ἀθηναιογράφος προπάντων ὁ Δ. Γρ. Καμπούρογλου. Δημοσίεψε « Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας », τ. 3, 1889-1896, « Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν σύγχρονον ἑλληνικὴν ἱστορίαν » 1905, « Ἀθηναϊκὸν ἀρχοντολόγιον » 1921, « Οἱ Χαλκοκονδύλαι », 1926, « Μελέται και ἐρευναι » 1923-1926 και πολλὰς μικρό-

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

τερες έργασίες σε περιοδικά κ' ἐφημερίδες. Ἐπίσης ἐξέδωσε πολλά κείμενα: «Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν» 1889-1892, «Θ. Γρίβας» 1896, «Ἀπομνημονεύματα Π. Πατρῶν Γερμανοῦ» 1900, «Ἀρχεῖον Ρώμα» τ. 2, 1900-1906, «Ἀπομνημονεύματα Ν. Ὑψηλάντου» 1901 καὶ πολλά ἄλλα μικρότερα. Ὁ Καμπούρογλου δὲν ὑπῆρξε ἐπιστήμονας, ἀλλ' ἐρασιτέχνης, καὶ συνειδητὰ ἀπέφυγε νὰ κάμῃ αὐστηρὴ ἐπιστήμη. Τὸ χαρακτῆρά τοῦτο τὸν ἔχει προσδώσει καὶ στὶς παραπάνω ἐργασίες του καὶ πῶς πολὺ στὰ πολυάριθμα μικρὰ δημοσιεύματά του. Ἄλλ' ἔτσι ἢ ἄλλιως, ὁ Καμπούρογλου εἶναι φυσιογνωμία πού ἔκαμ' αἰσθητὴ τὴν παρουσία της.

Ἐρασιτέχνης ἦταν κι' ὁ Π. Ζερλέντης· αὐτὸς μάλιστα δὲν εἶχε καμμιά ἐπιστημονικὴ προπαίδεια, ἀλλ' ἦταν ἔμπορος. Ἐγκατέλειψε ὁμῶς τὸ ἐμπόριο, γιὰ νὰ ἐπιδοθῆ στὶς ἱστορικὲς μελέτες. Ἐπισκέφτηκε πολλές ξένες κ' ἑλληνικὲς βιβλιοθήκες καὶ συγκέντρωσε ἀφθονο ὕλικό. Ὁ Ζερλέντης ἔγραψε πολλές μικρὲς ἐργασίες, δπου ἐκμεταλλεύτηκε τὸ ὕλικό αὐτὸ μὲ πολλὴ ἱκανότητα στὰ λεπτομερειακὰ σημεῖα, ἀλλὰ χωρὶς ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀπὸ μικρὲς διατριβὲς ἀποτελοῦνται καὶ τὰ βιβλία του, π. χ. «Ἱστορικαὶ ἔρευναι» κ. ἄ. Ὑπὸ τὸν τίτλο «Βιβλιοθήκη τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων» ἐξέδωσε καὶ μιὰ σειρά ἀπὸ αὐτοτελῆ τευχίδια. Ὁ αὐτοβίβακτος Ζερλέντης πρόσφερε πολλὰ στὶς νεοελληνικὲς σπουδές. Ἦταν καὶ αὐστηρὸς κριτὴς κι' ἀποκάλυψε πολλὰς προχειρολογίες, πού ἄλλοι ἐπιπόλαια καὶ ἀσύστολα παρουσίαζαν.

Στὴν Πόλη καὶ γύρω ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα ἔδρασε ὁ Μ. Γεθεῶν. Ἀπασχολήθηκε κυρίως μὲ τὴν πατριαρχικὴ καὶ γενικότερα τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, μὲ τὰ γράμματα καὶ μὲ τὴ ζωὴ τῆς Πόλης. Αὐτὸς ἐρεύνησε τὰ ἀρχεῖα τῶν Πατριαρχείων, τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Πάτμου κ. ἄ. Τὶς μικρὲς του διατριβὲς δημοσίεψε στὴν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», στὸ περιοδικὸ τοῦ «Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως» καὶ σ' ἄλλα, κυρίως ἐκκλησιαστικὰ περιοδικά. Ἀπὸ τίς μεγάλες ἐργασίες του ἀναφέρουμε «Βιογραφικὴ σημεῖωσις τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου Β'» 1872, «Πατριαρχικοὶ πίνακες» 1890, «Ἐγγραφα περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος», «Ἡ περὶ προνομίων τριλογία», «Αἱ Ἰσρακιτικαὶ Ἱστορίαι», «Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας», «Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας», «Ἀποσημειώματα Χρονογράφου 1800-1913» 1934. Τὸ σύνολο τῶν ἐργασιῶν του φτάνει σὲ καταπληκτικὸν ἀριθμὸ, σχεδὸν 600.

Ἄλλος πολίτης ἱστορικὸς εἶναι ὁ Β. Μεστακίδης, μαθητὴς γερμανικῶν πανεπιστημίων. Δημοσίεψε πολλές διατριβὲς σὲ διάφορα περιοδικὰ γιὰ πνευματικὲς προπάντων προσωπικότητες καὶ γιὰ σχολικὰ ἰδρύματα, καὶ αὐτοτελῶς «Ἱστορικαὶ εἰδήσεις

περὶ Κουρούτσου» 1888.

Ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐρεύνησε κυρίως βιβλιοθήκες καὶ ἀρχεῖα κ' ἐξέδωσε σημαντικὸ ἀρχεῖακὸ ὕλικό. Κύρια ἔργα του: «Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη» τ. 4, «Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας» τ. 5. Δίδαξε στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πετρούπολης.

Ὁ Κ. Ράδος, πρῶτα νομικὸς κ' ἐρασιτέχνης ἱστορικὸς ὕστερα, σπούδασε ἱστορία στὴ Σορβόννη. Πολλὲς μελέτες του ἀναφέρονται στὴ νεώτερη ἐποχὴ. Αὐτοτελεῖς εἶναι οἱ ἀκόλουθες «Ὁ Μιαούλης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως» 1898, «Τὰ καταδρομικὰ τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως», «La marine grecque pendant la guerre de l'Indépendance» 1907, «Ἡ ἐν Ἀστρεὶ Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις» 1905, «Ἑλληνες στρατιωτικοὶ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Μ. Ναπολέοντος» 1916, «Ἐπιστολαὶ καὶ ἔγγραφα Γ. Κ. Βοϊνέσκου» 1916, «Φράνκ Ἀμπνεῦ Ἀστιγξ» 1917, «Περὶ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος» 1917, «Ὁ ἱερὸς λόχος καὶ ἡ ἐν Δραγατσανίῳ μάχη» 1919, «Ναυόλοισις Ier et la Grèce» 1921, «Εἰσβολὴ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Μολδοβλαχίαν καὶ ἑναρξὶς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος» 1921, «Ὁ Ἀστιγξ καὶ τὸ ἔργον του ἐν Ἑλλάδι» 1928. Ἐπὶ πολλὰ χρόνια διητέλεσε πρόεδρος τῆς «Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας» καὶ καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας στὴ Σχολὴ τῶν Δοκίμων.

Ὁ Τε. Εὐαγγελίδης ὑπῆρξε πολυγραφοτάτος, ἀλλὰ καὶ πολὺ βιαστικὸς. Νέος ἀκόμη, ἀρχισε νὰ δημοσιεύῃ ἀλλεπάλληλα ὀγκώδη ἔργα χωρὶς τὴν ἀναγκαίαν προπαρασκευὴ. Ἡ «Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος» 1893, καὶ «Τὰ μετὰ τὸν Ὄθωνα» 1898, εἶναι διασκευὴ τοῦ Κυριακίδου. Χωρὶς ἐπιστημονικὴ ἀξία εἶναι καὶ τὰ «Ἱστορία τοῦ Καποδιστριαίου» 1894, «Ἱστορία τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας» τ. 2 1894, «Ἱστορία τοῦ Ἀλή πασᾶ» 1896. Δημοσιογραφικὴ ἢ «Ἱστορία τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου». Μὲ πρωτότυπα στοιχεῖα ἀλλ' ὄχι αὐστηρὲς ἐπιστημονικὲς ἐργασίες του εἶναι: «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς» 1897, «Ἱστορία τῆς Ποντικῆς Τραπεζοῦντος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς» 1898, «Μαυρογορδάτοι καὶ Ράλληδες» 1910, «Βρύλλειον-Τριγλεία» 1934, «Ἱστορία τοῦ ἐποικισμοῦ τῆς Ὑδρας» 1935, καὶ μὲ συνεργασίαν τοῦ Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου «Ἱστορία τῆς Κάσου» 1935. Τὸν ἴδιον καιρὸ δημοσίευσεν πολλές ἀκόμη ἐργασίες, τρεῖς γεωγραφικὲς καὶ ἱστορικὲς γιὰ τὰ νησιά Σέριφο, Σκίαθο, Μύκονο, κ. ἄ. διατριβὲς. Τελευταῖα ἐξέδωσε τὴν ἐργασίαν του «Ἡ Παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας» τ. 2, 1936, μὲ ἀφθονο ὕλικό, ἀλλὰ ἀνεπεξέργαστο, μὲ πρωτοφανῆ ἀταξία καὶ πολυάριθμα ἀβλεπτήματα.

Πολλοὶ ἄλλοι μελέτησαν τὴν τοπικὴ ἱστορία διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ συντέλεσαν ἔτσι στὴν προαγωγὴ τῶν νεο-

ελληνικῶν ἱστορικῶν γνῶσεων. Νεώτατος ἀκόμη ὁ Στ. Θωμάπουλος δημοσίευσε «Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν» 1888, ὁ Γ. Ἀλεξανδράκος «Ἱστορία τῆς Μάνης» 1892, ὁ Γ. Κοφινιώτης «Ἱστορία τοῦ Ἄργους» 1893, ὁ Α. Βάλληδας ὕστερα ἀπὸ τὰ «Κυθνιακά» του, 1882, «Ἱστορία τῆς Κύθρου» 1896, ὁ Μ. Γ. Λαμπρινίδης «Ἡ Ναυπλία...» 1893 (νεώτερη ἐποχὴ σελ. 120-645). Ὁ Ν. Γ. Σταματιάδης ἐξέδωσε «Σομακά» σὲ φυλλάδια ποῦ ἀποτελέσαν 2 τόμους 1899-1901. Ἡ ἐργασία αὐτὴ εἶναι μᾶλλον παράθεση ἀφθονοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου, σάν ἐκθεση ὕστερὴ πᾶρα πολὺ. Τὸν ἴδιο καιρὸ μάζεψε ὕλικὸ γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς Χίου ὁ νομικὸς καὶ γυμνασιάρχης σ' αὐτὴ Γ. Ζολώτας. Τὸ ἔργο του ἐκδόθηκε πολὺ ἀργότερα, μετὰ τὸ θάνατό του, «Ἱστορία τῆς Χίου» 3 τόμ., 1921-1926. Στὴ νεώτερη ἐποχὴ ἀναφέρονται τὰ δύο ὀγκωδέστατα τεύχη τοῦ τρίτου τόμου, καὶ περιέχουν ἀφθονοῦ ὕλικό. Ὁγκώδης εἶναι καὶ ἡ ἐργασία τοῦ Σ. Φιλιάκη «Ἱστορία τῆς Κρήτης» τ. 3, 1909: ὁ δευτέρος τόμος ἀναφέρεται στὴν ἐνετοκρατία καὶ ὁ τρίτος στὴν τουρκοκρατία ὡς τὸ 1897. Ὁ Μ. Κωνσταντινίδης ἔγραψε «Ἡ νῆσος Σκύρος» 1901, ὁ Δ. Χ. Λουκάκης «Μεσσηνιακά...» 1906, ὁ Γ. Παπανδρόπουλος πολλές ἄλλες μελέτες γιὰ Πελοποννησιακὰς χώρες καὶ «Καλαβρυτινὴ Ἐπετηρίς...» 1905 καὶ «Ἡ Ἡλεία διὰ μέσου τῶν αἰώνων» 1924, ὁ Α. Παπαγεωργίου «Ἡ Σκύρος» 1908. Ὁ Π. Χ. Λούκας ἔγραψε «Ἡ Σπάρτη διὰ μέσου τῶν αἰώνων», ποῦ ἐκδόθηκε μετὰ τὸ θάνατό του τὸ 1923. Στὴν τουρκοκρατία ἀναφέρονται οἱ σελ. 613-836 μὲ ἀρκετὸ πρωτότυπο ὕλικό. Ἱστορικὸ ὕλικό περιέχει καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἡλ. Α. Τσιτσίκη «Κεφαλληνιακά σύμμεικτα» τ. 5, 1904. Τὸ ἔργο τοῦ Γ. Α. Βορσιόλα «Ἡ Φθιώτις» 1907 εἶναι ἀπὸ δεύτερο χέρι.

Δύο ἀκόμη μονογραφίες, ποῦ ἀνήκουν σὲ ἔρασι τέχνες, πρέπει ν' ἀναφερθοῦν, τοῦ Ε. Rodokanachi «Bonaparte et les Iles Ioniennes» 1899 καὶ τοῦ Δ. Βαρδουνιώτη «Ἡ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη» 1913.

Πολὺ περισσότερη εἶναι ἡ ἀναλογία τῶν ἐπιστημόνων ἱστορικῶν ἀνάμεσα στοὺς λίγο μεταγενέστερους. Οἱ πῖο πολλοὶ διατέλεσαν ἀμεσοὶ μαθητὲς τοῦ Λάμπρου.

Ὁ Παντελὴς Κοντογιάννης συνδύαζε καὶ τὸ ἱστορικὸ τάλαντο καὶ τὴ σοβαρὴ ἱστορικὴ μόρφωση καὶ τὴν εἰδίκευση στὴ νεώτερη ἱστορία. Εἶναι ὁ πρῶτος ἐπιστήμονας νεοελληνιστῆς ἱστορικὸς. Ἐκαμ' ἐπιβλητικὴ ἐμφάνιση μὲ τὴ μελέτη «Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον» 1903, ὀγκώδη, ἀριστα θεμελιωμένη καὶ δουλεμένη πραγματεία, ποῦ εἶναι ἡ πρώτη σημαντικὴ ἐπιστημονικὴ μονογραφία γιὰ θέμα τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας, καὶ σήμερ' ἀκόμη παραμένει βασικὴ καὶ χρήσιμη. Ὁ Κοντογιάννης δὲ μπόρεσε ν' ἀποδώσῃ ποσὸ ἐργασίας,

γιατὶ ἀπασχολήθηκε στὴ μέση ἐκπαίδευση. Οἱ ἄλλες μελέτες του εἶναι λίγες καὶ μικρὲς, καὶ δημοσιεύτηκαν σὲ περιοδικὰ. Δημοσίευσε καὶ λίγες πηγές, καὶ μάλιστα στὴ συλλογὴ «Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν» 1927. Δυστυχῶς, ὁ ἐπιστήμονας αὐτὸς δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ χρησιμοποιηθῆ σάν πανεπιστημιακὸς καθηγητῆς. Ἀφοῦ πρῶτα σπαταλήθηκε ἀδικα, ἡ ἐδῶ Φιλοσοφικὴ Σχολή, γιὰ λόγους φατριαστικoύς, ἀπέρριψε τὸ 1925 ὑποψηφιότητά του καὶ προτίμησε ἄλλον, ποῦ οὔτε τότε κατεῖχε οὔτε καὶ ὕστερα κατέλαβε καὶ τὴν πῖο ἀσήμαντη θέση στὴν ἱστορικὴ κίνηση τοῦ τόπου μας. Τὸ 1926 ὁ Κοντογιάννης διορίστηκε σὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ μάλιστα ἀναδείχτηκε ὁ πρῶτος αἰρετὸς πρύτανης του. Ἄλλ' ἀμέσως ἀρρώστησε καὶ πέθανε τὸ 1928.

Ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης ἐπίσης εἰδικεύτηκε ἀποκλειστικὰ στὴ νέα ἐλληνικὴ ἱστορία. Ἄν καὶ δὲν πῆρε δίπλωμα, ἀναδείχτηκε κορυφαῖος ἐρευνητῆς τῆς. Ἐσῶσε ἀφθονώτατο ἱστορικὸ ὕλικό ἀπὸ τὴν καταστροφὴ. Ἐπιδόθηκε συστηματικὰ στὴν περισυλλογὴ ἀρχείων κ' ἐγγράφων τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ μετεπαναστατικῆς ἐποχῆς. Ἐπεισε καὶ τὴν πολιτεία νὰ ἰδρῶσῃ τὰ «Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους» (1914), τῶν ὁποίων διορίστηκε πρῶτος διευθυντῆς. Κυρίως ἐξέδωσε ἀρχαιολογικὸ ὕλικό «Παναγῆς Μιχ. Προῦλος, βιογραφικὸν σημεῖωμα, ἱστορικὰ ἔγγραφα, ἱστορικὸν ἡμερολόγιον» 1901. Μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς ἱστορίας» ἐδημοσίευσε 1) «Ἀθηναϊκὸν ἀρχεῖον» 1901, 2) «Ἀρχεῖον Μακρυγιάννη» τ. 2, 1907, 3) «Χιακὸν ἀρχεῖον» τ. 5, 1910-1924, 4) «Κασσομούλη ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ» τ. 3, 1939-1942. Ἐξέδωσε ἀκόμη «Σπυρομήλιου ἀπομνημονεύματα τῆς δευτέρας πολιτορκίας τοῦ Μεσολογγίου» 1926. Ὁ Βλαχογιάννης διαπραγματεύτηκε πλῆθος ἀπὸ θέματα μ' ἐξαιρετικὴ πολυμαθία καὶ ὀξύνοια καὶ κατὰ κανόνα ἔδωσε σωστὰς λύσεις. Ἐκτενέστερες ἐργασίες του εἶναι «Τὸ Σοῦλι» 1912 καὶ «Κλέφτες τοῦ Μοριά» 1935, ἔπου καὶ πολλὰ νέα στοιχεῖα πρόσφερε, ἀλλὰ καὶ παρασύρθηκε σ' ἀδικες κρίσεις καὶ σοβαρὰ σφάλματα.

Ἀπὸ παρότρυνση τοῦ Λάμπρου προσῆλθε στὶς νεοελληνικὰς ἱστορικὰς σπουδὰς ὁ νομικὸς Γ. Α. Κανδηλώρος. Πρωτοεμφανίστηκε σάν τοπικὸς ἱστορικὸς μὲ τὰ «Ἀνάλεκτα. Τεύχος πρῶτον: Ἡ Δημητσάνα, ἱστορικὴ μονογραφία μετὰ βιογραφικῶν τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Γερμανοῦ» 1897 καὶ τὴ «Γορτυνία» 1898. Ὑστερα δημοσίευσε διάφορες μικρὲς μελέτες κ' ἐξέδωσε γιὰ λίγο διάστημα τὴν «Ἀρκαδικὴ Ἐπετηρίδα». Ξαναδημοσίευσε χωριστὰ ἐπαυξημένη τὴ βιογραφία τοῦ Πατριάρχου, «Γρηγόριος Ε'» 1921. Οἱ τελευταῖες του καὶ πῖο σπουδαῖες ἐργασίες εἶναι «Ὁ Ἀρματωλισμὸς τῆς

Πελοποννήσου» 1924 και η «Φιλική Έταιρεία» 1926. Δυστυχώς ο Κανδηλώρος παρέμεινε πάντα ένας έρασιτέχνης. Αγνόησε την ιστορική μέθοδο, και τα έργα του τα χαρακτηρίζει άκαταστασία και αυθαιρεσία. Τα συμπεράσματά του είναι τολμηρά.

Έρασιτέχνης νεοελληνιστής είναι και ο Κ. Καιροφύλας, που ασχολήθηκε και με ιστορικά και με φιλολογικά ζητήματα. Ύστερ' από δύο επίκαιρα δημοσιεύματα «Ε. Βενιζέλος» 1914 και «L'Ellenismo nell'Asia Minore» 1919, έγραψε σειρά δόκλων από μελέτες, σε περιοδικά ή σε τύχη ιδιαίτερα: «La Grecia e l'Italia nel risorgimento italiano» 1919, «Le Vatican contre la Turquie. Bessarion et Pie II», χ. έ., «Ο Ναπολέων και η Έλλάς» χ. έ., «Voltaire philhellène» 1929, «Ιστορικοί σελίδες Τήνου» 1930, «Une famille patricienne crétoise, les Vlasto» 1932, «Καποδίστριας και Φώσκολος» χ. έ., «Ιστορικοί σελίδες Ζακύνθου» 1935 κ. ά.

Ο Α. Χ. Ζώης έδωσε πλήθος πολύ από μικρές έργασίες, που κυρίως ή ανακοινώνουν ύλικό ή στηρίζονται σε στοιχεία από το αρχειοφυλακείο Ζακύνθου, που διευθύνει ο ίδιος. Οι αυτότελείς έργασίες του αναφέρονται στη Ζακύνθο. Ανάμεσά τους μās ενδιαφέρουν «Αί έν Ζακύνθω μοναί» και «Αί έν Ζακύνθω συντεχνίαι επί Βενετοκρατίας».

Αρχειακός επίσης είναι ο Σπ. Θεοτόκης, διευθυντής του Αρχειοφυλακείου της Κέρκυρας. Αυτός έρευνήσε κυρίως τα αρχεία της Βενετίας. Αυτότελώς εξέδωσε «Εισαγωγή εις την έρευναν των μνημείων της Ιστορίας του έλληνισμού και ιδίως της Κρήτης έν τώ κρατικώ αρχείω του Βενετικού κράτους» 1926, «Αλληλογραφία Ι. Α. Καποδιστρίου - Ι. Γ. Έυνάρδου 1826 - 1831», Α', 1929, «Κατάλογος χειρογράφων της Έθνικής Βιβλιοθήκης του Αγ. Μάρκου έν Βενετία κατ'έπιλογήν έκ της VI και VII Ιταλικής σειράς» 1932, «Ιστορικά κρατικά έγγραφα έκδιδόμενα έκ του αρχείου της Βενετίας» [= Μνημεία της Έλληνικής Ιστορίας (της Ακαδημίας) τόμ. Α., τεύχος 2].

(Ακολουθεί)

Αυτότελείς μελέτες του είναι «Η άποστολή στην Έπτάνησο του Γ. Έδ. Γλάδστων» 1924, «Οι τελευταίοι χαιρετισμοί του Ρήγα» 1931, «Aperçu retrospectif sur les événements du 1854 en Grèce» 1936.

Οι άλλοι, έξω από τον Κοντογιάννη, έπιστήμονες ιστορικοί, μαθητές του Λάμπρου, έξω από τον Άμαντο, έγιναν κυρίως βυζαντινολόγοι, αλλά δέν περιορίστηκαν άποκλειστικά στον τομέα τούτον. Ο Κ. Άμαντος, μαθητής του Krumbacher, στά έργα του «Οι Βόρειοι γείτονες της Έλλάδος» και «Ο Έλληνισμός της Μ. Άσίας κατά τον μεσαίωνα» έθιξε κάπως και γενικά ζητήματα της νέας έλληνικής Ιστορίας, αλλά άπασχολήθηκε και με ειδικά θέματα της: Δημοσίεψε σημαντικές μελέτες για τó Ρήγα, για τούς προνομιακούς όρισμούς, για σχολεία, για πρόσωπα λογίων της τουρκοκρατίας κ. ά. ζητήματα. Ο Ν. Α. Βέης, έφερε στο φώς άφθονο αρχειακό ύλικό και δούλεψε ένα πλήθος από προσωπογραφικά και γραμματολογικά ζητήματα. Ο Ι. Κ. Βογιατζίδης εξέδωσε κείμενα και διαπραγματεύθηκε κατά προτίμηση σύνθετα ζητήματα, μάλιστα της μεταβατικής έποχής γύρω από την Άλωση, δημοσίευσε όμως και μία μονογραφία για την Άμοργό 1918. Ο Φ. Κουκουλής στην αρχή μάλιστα του σταδίου του μελέτησε διάφορα νεοελληνικά ιστορικά θέματα. Και ο Σ. Κουγιάς διατήρησε πάντα στενή έπαφή με τή νέα Ιστορία μας και στάθηκε επίσης Ικανός και άποδοτικός μελετητής της. Οι ίδιοι αυτοί άναπλήρωσαν τó κενό που παρουσίασαν τα δύο πανεπιστήμιά μας ως προς τή νέα έλληνική Ιστορία. Ο Βογιατζίδης δίδαξε στη Θεσσαλονίκη τó μάθημα επί χρόνια. Στο έδω πανεπιστήμιο, όπου ο άρμόδιος κάθηγητής δέ δίδαξε ούτε μία σελίδα νέας έλληνικής Ιστορίας, οι Άμαντος και Βέης έθιξαν νεοελληνικά Ιστορικά πρόβλήματα, έδωσαν σχετικά φροντιστηριακά θέματα κ' έσπρωξαν τούς άκροατές τους προς αυτά. Νεοελληνικά Ιστορικά θέματα έχουν άπασχολήσει επίσης τον Έύλόγιο Κουρίλα.

ΜΙΧΑΗΛ Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΜΟΥΧΡΩΜΑ

Μούχρωσε ή Άθήνα κι' Έγειρε τó πρόσωπο τ' ώχρό
σά μιά πελώρια μαβιά του δειλινοϋ άνεμόνα :
Σκυφτή από πάνω ή Άθηνά ένα μενεξέ μούχρό,—
τό χέρι της τρεμάμενο, — μαδά στον Παρθενώνα...

ΜΙΜΗΣ ΠΟΜΟΝΗΣ